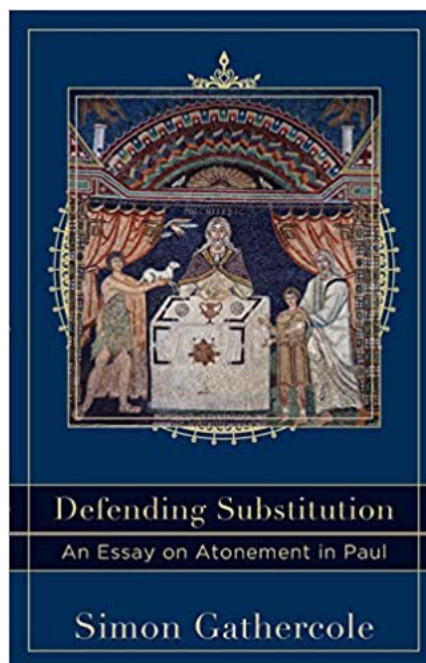

Gathercole, S. J.: A helyettesítés védelmében – Esszé az engesztelésről Pál írásaiban¹

BÉKEFI BÁLINT

Az *Acadia Studies in Bible and Theology* (*Acadia bibliai és teológiai tanulmányok*) sorozatban olyan tömör, ám tartalmas esszék szoktak megjelenni, amelyek eredetileg az Acadia University éves előadássorozatán, a Hayward Lectures-ön hangzottak el. Ez a könyv, amelyet Simon Gathercole brit Újszövetség-kutató jegyez, a szerzőnek az egyetemen 2013-ban tartott előadásain alapszik. Bár a szöveg megőrizz valamennyit a beszélt nyelv közvetlenségéből, a gondos lábjegyzetek révén egyszersmind a szakmai követelményeknek is megfelel.

Gathercole Pál apostol engeszteléstéológiáját vizsgálja, és emellett érvel, hogy ez tartalmazta a helyettesítés gondolatát. A három fő fejezet közül az első a közelmúltban javasolt helyettesítés nélküli Pál-olvasatokat tárgyalja, a második és a harmadik pedig a helyettesítés jelenlétét igazolja az 1 Korinthus 15,3 és a Róma 5,6–8 exegézisén keresztül. A fő fejezeteken kívül a könyv még bevezetést, konklúziót és egy exkurzust (kitekintést) tartalmaz.

A bevezetés néhány alapvető kérdést tekint át. A helyettesítés kapcsán Gathercole kiemeli annak fontosságát először az Újszövetség megváltástanának

1. Gathercole, S. J. (2015). *Defending substitution: An essay on atonement in Paul*. Baker Academic. 128 pp.

és krisztológiájának megértésében, másodsor pedig pasztorális szempontból, főleg az üdvbizonyosság tekintetében. A helyettesítést ezután a szerző a következőképpen definiálja: „Jézus halálának helyettesítési elméletei szerint ő tett valamit vagy átment valamin, hogy nekünk soha ne kelljen” (15. o.). Gathercole amellet érvel, hogy a helyettesítésről önmagában is lehet beszélni, elválasztva a helyettes bűnhődéstől, a képviseléstől, a kiengeszteléstől (*propitiation*) és az elégtételtől (*satisfaction*). Érvei nagyjából helytállóak, bár a kiengesztelés kapcsán annyira árnyaltan fogalmaz, ami már megkérdőjelezi a két fogalom szétválasztását.

Végül a bevezetés részeként még sor kerül néhány a helyettesítéssel szembeni nem exegetikai ellenérv megválaszolására. Arra a vádra, amely szerint a helyettesítés „jogi fikciót” tartalmaz, Gathercole azzal felel, hogy a „kritika az emberi identitásnak egy nagyon individualisztikus és atomisztikus felfogását előfeltételezi, ezt a felfogást azonban a Szentírás más részei megkérdőjelezhetik, vagy legalábbis árnyalhatják” (25. o.). Arra válaszul, hogy a helyettesítés erkölcstelen, ugyanis valamiféle „kozmosz gyermekbántalmazásról” szól, éleslátóan rámutat: az ellenérv alacsony krisztológiát feltételez elől azáltal, hogy Krisztusra „harmadik félként” tekint, továbbá figyelmen kívül hagyja az Újszövetség azon állításait, amelyek Jézus önfeláldozását *önkéntesként* mutatják be. Végül Gathercole amellet érvel, hogy Kant állítása a bűn leválaszthatatlanságáról „Istennek mind a szabadságát, mind az irgalmát fenyegeti” (27. o.). Itt Gathercole jóval hosszabban fejtegeti az ellenvetést, mint az arra adott választ, ami így túl rövid ahhoz, hogy meggyőző legyen.

Az első fejezet három helyettesítés nélküli Pál-értelmezést tekint át és kritizál a kortárs szakirodalomból. A tübingeni iskola, amelynek élén Gese és Hofius állnak, az ószövetségi áldozatok alapján amellet érvel, hogy az engesztelés, és így Krisztus halála is, képviselati, nem pedig helyettesítő. A nép átmegy a halálon *az áldozatban*, hogy nekik maguknak ne kelljen meghalniuk – az áldozati állatokon végzett kézzrátétel nem a bűn vagy a bűnös állapot átruházását, hanem az azonosulást jelképezi. Végül az áldozati vér képviselati révén összekapcsolja a népet a szentélyben lakozó Istennel. Gathercole ellenvetésként megemlíti, hogy a kézzrátétel fontos szövegekből hiányzik, illetve, hogy a 3 Mózes 16,21–22 a bűnbakot helyettesítést kifejező szavakkal írja le.

A második helyettesítés nélküli értelmezést, a „helycserét” Morna Hooker képviseli: eszerint Krisztus belelép az emberiség bűnös és halandó állapotába,

1. Ti. nem tekinti Krisztust Isten Fiának, aki az Atyával egylényegű.

hogy aztán az ő felemeltetésével az emberek felemeltetése is lehetővé váljon (vö. 2 Kor 8,9). Hooker szerint a helyettesítésről szóló szövegekben Pál mások félreértéseit igyekszik tisztázni. Gathercole szerint azonban ez az értelmezés elhanyagolja Jézus *halálát*.

Végül, J. L. Martyn „apokaliptikus szabadulásról” szóló modellje szerint az engesztelés célja nem a bűnbocsánat biztosítása volt, hanem az, hogy megszabadítsa az embereket a Törvény átkától és szolgaságától. Így például a Galata 1,4 első fele Pál célközönségének felfogását idézi, míg a második fele Pál helyesbítése. Válaszul Gathercole amellet érvel, hogy ez az értelmezés nem illeszkedik a Róma 1–4-hez és az 1 Thesszalónika 1-hez. A fejezet lezárásaként rámutat a bemutatott értelmezések közös pontjára: csekély súlyt tulajdonítanak a „bűnöknek” Pál teológiájában. Gathercole ezt gondos szövegelemzéssel igyekszik korrigálni.

A második fejezetben a szerző az 1 Korinthus 15,3-mal kapcsolatban rámutat, hogy Pál számára az evangéliumban központi fontosságú, hogy „bűnökkel” kapcsolatos. Az „az Írások szerint” fordulat részletes elemzése Ézsaiás 53 exegéziséhez vezet, amely Gathercole szerint világosan egy helyettesítésről szóló képet fest le: a Szolga mások bűneiért halt meg. Amellet is hoz bizonyítékokat, hogy Pál nyelvezete párhuzamba állítható bizonyos helyettes halálokkal és bűnökért bekövetkezett halálokkal a LXX-ban, különösen az 1Királyok 16,18–19-ben. Mindezt egy kitekintés követi arról, hogy Krisztus helyettes halála esetén miért halnak meg továbbra is a keresztyének. Gathercole válasza az, hogy „Krisztus a helyettes halálával *igenis* megszabadított minket a pusztulás sorsától, azonban – azokat, akik a *parouszia* előtt halnak meg – az elhunytástól és a Krisztushoz való távozástól nem” (83. o.).

A harmadik fejezet a Róma 5,6–8 elemzését tartalmazza. Gathercole Pálnak az igaz vagy jó emberért való halálra tett utalásából indul ki, és a helyettes halál példáit vizsgálja a klasszikus irodalomban. Erre példa Euripidész *Alkésztisz* című drámája, amelyben a címszereplő meghal a férje helyett. Erre a példára utalva Platón *Lakomájában* Phaidrosz kijelenti, hogy kizárólag szerelmesek halnának meg egymásért. A szerző ezután végigvezeti az *Alkésztisz* népszerűségét egészen Pál koráig.

Az önfeláldozás egy másik kategóriája, amelyet a Gathercole bemutat, a személy barátai felé irányul; ezt említik püthagoreusok, sztoikusok, Epiktétosz, Seneca és Epikurosz. Végül a szerző említ még egy példát arra, amikor valaki egy családtagjáért hal meg. Visszatérve a Római levélre, Gathercole kifejti mind

a párhuzamokat, mind a különbségeket a klasszikus irodalom helyettes halálai és Krisztus halála között. Egy bűnösért meghalni elképzelhetetlen volt Pál kultúrájában, az azonban világos, hogy az efféle önfeláldozás annyit jelentett, mint valaki *helyett* meghalni – tehát helyettesítést.

A lezáró fejezetben Gathercole összefoglalja a korábbi eredményeit és megismétli a fontosságát annak, hogy mind „bűnöknek”, mind a „Bűnnek” megfelelő helyet tulajdonítsunk Krisztus engesztelő munkájában, a Heidelbergi Kátét említve kiegyensúlyozott példaként.

Zárásul elmondható, hogy az itt ismertetett esszé tömören, de erősen érvel két páli szakasz helyettes értelmezése mellett. Bár a könyv rövidegsége korlátozza a meggyőzőképességét egyes mellékes kérdésekben, és a szakirodalommal való párbeszéde inkább reprezentatív, mint átfogó, Gathercole a – a jelen recenzió véleménye szerint – sikerrel jár központi állításának igazolásában. Ez a könyv ajánlott mindenkinek, akit érdekel az engesztelés vagy a páli teológia.